

Dat de beroepsopbouw van deze politieke elite ook in West-Vlaanderen een omgekeerde pyramide vormt in vergelijking met de professionele samenstelling van de bevolking, beantwoordt aan het verwachtingspatroon. Eveneens in de lijn der verwachting ligt Schepens' vaststelling dat er een duidelijke verschuiving in de professionele samenstelling viel op te merken: van een overwicht van grondbezitters en eigenaars in de eerste helft van de negentiende eeuw evolueert men naar een provincieraad met een ruime vertegenwoordiging van industriële, commerciële en intellectuele, burgerlijke beroepen. Om na te gaan in welke mate de toenemende welstand van een beroepsgroep zich eventueel laat aflezen in de samenstelling van de politieke lichamen, ware het misschien relevant geweest de vergelijking ook eens door te trekken naar het kiezerskorps toe.

Het derde en laatste deel van deze studie bevat, per raadslid, uitvoerige biografische notities, die eveneens het resultaat zijn van heel veel zoekwerk, getuige de grote verscheidenheid van informatie die L. Schepens bijeenbrengt met betrekking tot de opleiding, de afkomst, de professionele en politieke carrière van elke mandataris.

Zonder ook maar enigszins de kwaliteiten van dit werk te willen minimaliseren, wil ik tot slot toch wijzen op een paar kansen die de auteur mijns inziens miste. Uitvoeriger archiefwerk en omstandiger kranlenonderzoek zou hem ongetwijfeld in staat hebben gesteld nog dieper te graven naar de politieke motieven die aan de beslissingen van de raad ten grondslag lagen. Dat het hier een uitgebreide periode betrof en een ruim geografisch kader, ontkracht echter goeddeels deze kritiek. Zonder al te veel extra opzoekingswerk had hij echter wel veel duidelijker de band kunnen aanhalen tussen de talrijke gegevens van sociaal-economische aard waarover hij beschikte en het beleid van de raadsleden in diezelfde sector. Deze problematiek blijft spijtig genoeg totaal onderbelicht, terwijl een lichaam als de provincieraad toch vooral op dit terrein politiek bedrijvig is. Een analyse in deze zin zou dan ook een zeer nuttige aanvulling betekenen bij deze in verschillende opzichten interessante en originele studie.

E. Witte

H. C. M. Michielse, *De burger als andragoog. Een geschiedenis van 125 jaar welzijnszorg* (Meppeel: Boom, 1977, 292 blz., f35,-, ISBN 90 6009 2473).

Dit boek is volgens de inleiding bedoeld als een geschiedenis van het andragogisch werk (vorming van en hulpverlening aan volwassenen) voor sociale werkers en studenten, ten behoeve van wie de auteur de historische eenheid en samenhang van alle vormen van welzijnswerk en andragogie heeft willen onderzoeken. Het is het eerste overzicht van de geschiedenis van dit werk in Nederland in zijn geheel en is niet gebaseerd op systematisch bronnenonderzoek, maar op vrij heterogene literatuur. De auteur is zich hier volkomen van bewust en ziet zijn boek als een kader en richtingaanduiding voor verder historisch onderzoek.

Na een inleidend hoofdstuk over geschiedenis en functie van de andragogie in het kapitalisme bespreekt hij in drie hoofdstukken allerlei sociale en filantropische activiteiten, die van wat hij kortweg 'de' bourgeoisie noemt in de jaren 1848-1940 zijn uitgegaan en achteraf onder de toen nog niet uitgevonden term andragogie kunnen worden begrepen. Het Nut, het Toynbee-werk, het Comité ter Bespreking van de Sociale Quaestie, de volkshogescholen, het eerste Opbouworgaan in Drente en vele dergelijke instellingen passeren de revue en al komt de schrijver hieromtrent met weinig nieuws, het is ook voor de historicus nuttig om dit allemaal eens in één verhaal bij elkaar te zien. De heer Michielse besteedt ook een

RECENSIES

hoofdstuk aan de houding van de arbeidersbeweging tegenover andragogische instellingen; daarmee doet hij de titel van zijn boek wel enigszins geweld aan, maar hij geeft toch een nuttige toevoeging aan zijn werk, aangezien de grenzen niet altijd zo scherp getrokken waren.

Hoofdstuk VI behandelt de andragogie in de jaren na 1945 en heeft met vele eigentijds-historische werken gemeen, dat het midden in ontwikkelingen, waarvan de afloop niet te overzien is, ophoudt. Het laatste hoofdstuk tenslotte, over de geschiedenis van de andragologie, is voor de gemiddelde niet-andragoog vrijwel onverteerbaar wegens een overmaat aan namen van personen, systemen en bewegingen en een aanzienlijke overdosis aan vakjargon. Dat kan de auteur, die immers een handboek voor de studenten in zijn vak schreef, niet worden verweten; de recensent, die de waarde van het boek voor de lezers van ons tijdschrift moet beoordelen, kan deze opmerking echter niet achterwege laten.

Bezwaarlijker is, dat de heer Michielse een wel wat caricaturaal beeld van de 'burgerlijke' andragogie geeft door deze in één adem naast 'politieele onderdrukking en politiek geweld à la de dwangwetten van Kuiper' te noemen als een der belangrijkste middelen om het hoofd te bieden aan 'de wassende stroom van de aspiratiën der groote menigte' (de laatste aangehaalde woorden toegeschreven aan Kerdijk, zonder bronvermelding, 25). Ook op allerlei andere plaatsen in zijn boek toont de auteur geen enkele appreciatie voor de ethische gevoelens en de sociale bewogenheid van mensen als Kerdijk en Talma; hun maatregelen zijn maar 'andragogische zoethoudertjes' (146). 'De' confessionelen voerden na 1910 - 'als het niet anders meer kan' - 'sociale wetten in afgezwakte vorm' door (29), aldus Michielse.

Verskillende van zijn uitspraken en typering zijn eenzijdig: de volkshogeschool was de 'conservatieve reactie' (120); 'alle vormen van openbare opvoeding ... werden gebruikt als wapen in de klassenstrijd tegen de socialistische arbeidersbeweging' (159). Dat in 1911 en 1912 de eerste grote massademonstraties bij de opening van het parlement plaats vonden (155) lijkt ons, gedachtig aan die van 1883-1885, onjuist, evenals de merkwaardige opmerking, dat de SDAP in 1914 voor 'oorlogskredieten' stemde (154). Schrijver plaatst de industriële revolutie in Nederland in de jaren 1850-1870 en beroept zich daarbij op Bruggmans, wiens visie zijns inziens door de daarover gevoerde discussie niet is aangetast. Wij gunnen elk zijn geloof, maar een totale verzwijging van het werk van J. A. de Jonge over de industrialisatie in Nederland is hier toch een ernstige omissie (20, n. 16).

Het is niet onwaarschijnlijk, dat de ongenueanceerde termen van de auteur met meer bijval zullen worden gelezen door hen, die - als hij - geloven, dat in het Interbellum in Nederland het 'monopoliekapitalisme' of monopolisme' begon te heersen (95, 106, 243). Ook zij zullen wellicht met enige verbazing stylistische eigenaardigheden moeten verwerken als: 'De andragogie was er op gericht de arbeiders arbeids-geschied en arbeids-bereid te maken en dat wil in het kapitalisme ook altijd zeggen uitbuitingsgeschied en uitbuitingsbereid' (35; de arbeiders waren dus bereid anderen - wie? - te gaan uitbuiten); 'De maatschappelijke tegenspraken van het kapitalistische stelsel, die ... tot uitbarsting kwamen in de tweede wereldoorlog' (185).

Wanneer dit boek nog eens een tweede druk beschoren zou zijn, zou de auteur er goed aan doen de hem politiek niet sympathieke stromingen meer in hun waarde te laten en een minder eenzijdige kijk op de andragogie *avant la lettre* van 'de burger' te geven.

G. Taal

F. J. F. M. Duynstee en J. Bosmans, *Het kabinet Schermerhorn-Drees 24 juni 1945-3 juli 1946* (Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945, I; Assen/Amsterdam: Van Gorcum, 1977, 756 blz., f 65 - ing., ISBN 90 232 14129, f 85 - geb., ISBN 90 232 1434X).

Met een lijvige geschiedschrijving van het kabinet Schermerhorn-Drees, het eerste na-oorlogse kabinet voor herstel en vernieuwing, openen de staatsrechtsgeleerde prof. mr. F. J. F. M. Duynstee en de historicus dr. J. Bosmans een serie publicaties over de parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945. Wie het boek ter hand neemt, wordt onmiddellijk getroffen door de omvang ervan: één kabinetsjaar in ruim 750 bladzijden beschreven. Het volgende kabinet (Beel) zit twee jaar, het daarop volgende (Drees) drie. Men zal zich te Nijmegen ongetwijfeld zorgen maken over deze geleidelijke maar onverbidde cumulatieve stijging van het aantal bladzijden, wanneer men aan die kabinetten dezelfde aandacht wil besteden als aan Schermerhorn. De auteurs willen de parlementaire geschiedschrijving van 'Van Welderen Rengers' voortzetten en vervolledigen. Dit laatste kunnen ze doen, omdat ze inmiddels ook de notulen van de ministerraad in hun studie betrekken. Toegang daartoe hebben ze sinds 1973 bij beschikking van de toenmalige minister-president Biesheuvel en de historicus Vonhoff, toen staatssecretaris van CRM. In hun voornemen hebben Duynstee en Bosmans slechts voor één jaar concurrentie. Het vijfde deel van 'Van Weideren Rengers' gaat qua titel over 1940-1946 en in werkelijkheid over de periode 1945-1946. Het is geschreven door mr L. G. Kortenhorst, in die tijd lid van de tweede kamer voor de RKSP-KVP. Duynstee en Bosmans doen het te zijnen opzichte dus over en zetten zich hier en daar aftegen de partijdigheid van hun voorganger met betrekking tot de 'vernieuwer' Schermerhorn. Elders maken ze gebruik van diens sociaal-economische beschouwingen.

De eerste auteur, prof. Duynstee, is overigens net als Kortenhorst partij in 1945, een actief tijdgenoot in het historisch beschrevene. Dat is enigszins te merken in de hoofdstukken over de bijzondere rechtspleging en over Indië; enigszins want de beide auteurs leggen in hun oordeelsvermogen een grote bescheidenheid aan de dag. De schrijvers beginnen hun werk ook zonder een wetenschappelijke verantwoording van de methode. In het Voorwoord worden tallozen bedankt maar niemand methodisch ingelicht. De klaarlijkkelijke benadering is die van de - vaak - formele beschrijving. Het regeringsbeleid wordt in deze geschiedschrijving sector na sector, soms departement na departement gevolgd. Het accent ligt op de voorbereiding van wetsontwerpen, op de parlementaire discussie daarover (voorzover dat onder het kabinet Schermerhorn plaats heeft gevonden) en op de overige aspecten in de verhouding tussen regering en parlement. Het is een op beleid en staatsrecht toegeschreven studie. Men kan daar vrede mee hebben vanuit het oogpunt van behoefte aan een naslagwerk over de Nederlandse parlementaire geschiedenis na 1945. In dat opzicht hebben Duynstee en Bosmans een formidabele werkprestatie geleverd. Uit een oogpunt van discussie over historisch relevante vraagstellingen als de interpretatie van 'herstel en vernieuwing' in 1945, de figuur van Schermerhorn tegen de achtergrond van oorlog, verzet en bevrijding, de dekolonisatie, het begin of niet-begin van de Koude Oorlog zijn de auteurs wonderlijk genoeg betrekkelijk bescheiden.

Het boek begint met een voorgeschiedenis, die de auteurs toespitsen op de administratieve voorbereidingen in Londen. Belangrijk is vooral het exposé over de maatregelen die door de regering in ballingschap is uitgedacht en over de staatsrechtelijke grondslagen ervan. In Duynstee's befaamde overzicht van de na-oorlogse kabinetsformaties ontbrak de eerste, van mei-juni 1945. In dit boek wordt de lacune gevuld. Hoewel de auteurs kennelijk geen literaire verdiensten nastreven, is het hoofdstuk over de kabinetsformatie ook stils-